

**ФРАГМЕНТЫ БЫЛОЙ СЯДЗІБЫ:
ЖЫЛЫ ДОМ; СТАЙНЯ; МАЛОЧНЯ
(СМАЛЯВІЦКІ РАЁН, В. ШЫПЯНЫ)**

Фрагменты былой сядзібы: жылы дом

Фрагменты былой сядзібы: стайня

Фрагменты былой сядзібы: малочня

Шыфр гісторыка-культурнай каштоўнасці (паводле [дзяржаўнаму спісу гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь](#)): 613Г000589

Месцазнаходжанне: Смалявіцкі раён, в. Шыпяны

Каардынаты: 53.961614, 28.287328

Кароткае апісанне: Будынкi былой сядзібы (жылы дом, стайня, малочня) ў в. Шыпяны – помнікі архітэктурны (613Г000589). Сядзіба была адным з самых буйных дваранскіх маёнткаў. Адметныя асаблівасці будынкаў у тым, што яны пабудаваны каля 1900-1905 гг.

Апісанне гісторыка-культурнай каштоўнасці:

Будынак **жылога дома** – выразны помнік цаглянай архітэктурны пачатку ХХ ст. Двухпавярховая пабудова на нізкім (бутабетонным) падмурку, з мансардай, Т-падобная ў плане. Складаецца з двух аб'ёмаў. Сцены збудавання прарэзаны прамавугольнымі аконнымі і дзвярнымі праёмамі. Рэгулярныя рады вокан адпавядаюць калідорнай планіроўцы. Паверхі зверху раздзелены карнізнымі паясамі. Сцены і перагародкі цагляныя.

Будынак **стайні** двухпавярховы прамавугольны ў плане (30*14 м) з мансардай, накрыты двухсхільным шыферным дахам. Першы паверх складзены з буйных колатых валуноў, другі паверх і фронтоны – з чырвонай цэгля. Адзін з фасадаў глухі, у другім на верхнім паверсе акно і дзверы, да якіх вязде прыстаўленая лесвіца. Сцены збудавання прарэзаны

прамавугольнымі аконнымі і дзвярнымі праёмамі, люкарнамі, паўцыркульнымі варотамі.

Будынак **малочні** прамавугольны ў плане (18*12 м), з глыбокімі падваламі. Пабудаваны з чырвонай цэгля, на высокім (да 1,5 м) цокалі з буйнага колатага бутавлага каменя з вельмі шчыльнай кладкай, характэрнай для пачатку XX стагоддзя. Сцены прарэзаны невялікімі прамавугольнымі аконнымі і дзвярнымі праёмамі, у цагляных франтонах знаходзяцца круглыя слухавыя вокны.

Адметныя асаблівасці будынкаў у тым, што яны пабудаваны каля 1900-1905 гг. Ім надаюць каларыт прамавугольнасныя вокны і дзверы, апраўленыя цэглай, люкарны, паўцыркулярныя вароты, карнізныя паясы, буйныя калонныя валуны.

Жылы дом – бутабетонны падмурак, прамавугольныя аконныя і дзвярныя праёмы, карнізныя паясы, цагляныя сцены і перагародкі.

Стайня – прамавугольныя вокны і дзверы, апраўленыя цэглай, люкарны, паўцыркулярныя вароты. Ніжні паверх, які складзены з буйных калонных валуноў, верхні паверх і франтоны – з чырвонай цэгля.

Малочня – цокаль з буйнага колатага бутавлага каменя, прамавугольныя аконныя і дзвярныя праёмы, слухавыя вокны.

Спалучэнне рознакаляровых камянёў і чырвонай неатынкаванай цэгля надае будынкам маляўнічы каларыт.

Гістарычная даведка:

Сядзіба Шыпяны паміж мястэчкамі Смалявічы і Ігуменам была адным з самых буйных дваранскіх маёнткаў у гэтым даволі глухім лясістым кутку Літвы. Красамоўным сведчаннем аб яго гістарычным размяшчэнні з'яўляецца той факт, што ў часы Рэчы Паспалітай важнай артыкулам яго прыбыткаў з'яўлялася нарыхтоўка таварнай драўніны. А гэтак жа тое, што ў тыя ж часы ў ваколіцах Шыпян ўладкоўваліся каралеўскія і магнацкія паляванні. Густыя дрымучыя лясы атачалі сядзібныя землі ў даўнія часы, вялікія лясы (і багністы) масіў размяшчаецца на ўсход ад Шыпян і сёння. Уладальнікам маёнтка, што і атрымліваў ў часы Рэчы Паспалітай прыбытак ад гэтага лесу, здаўна было віленскае каталіцкае біскупства - галоўная адзінка каталіцкай царквы ў Вялікім княстве Літоўскім. Каталіцкая царква валодала ў тыя часы сапраўды магнацкім станам і магутнасцю. Яе біскупы мелі ўласныя палацы ў многіх літоўскіх гарадах, вялікія сядзібныя і фальварковыя валоданні за іх межамі і шматлікія прыгонныя вёскі. Шыпяны былі адным з такіх двароў-фальваркаў, на якіх стагоддзямі трымаўся дабрабыт каталіцкай царквы ў Літве. Быў тут здаўна і ўласны храм - цэнтр цэлай парафіі. І быў ён, як ні дзіўна, не рымскага абраду, а грэцкага - уніяцкая царква ў гонар Арханёла

Міхаіла. Верагодна, таму, што яшчэ ў старажытныя часы мясцовы народ быў ахрышчаны ў праваслаўе.

У 1762 годзе ўладальнікам Шыпян стаў чарговы віленскі біскуп, прадстаўнік шляхетнага і багатага княскага роду, Ігнат Якуб Масальскі - яркая і вельмі супярэчлівая гістарычная постаць. Служыцель каталіцкай царквы, але заўзяты прыхільнік найноўшых еўрапейскіх філасофскіх павеваў сваёй эпохі; спадчыннік найбагацейшага стану ў ВКЛ, але хабарнік і казнакрад; патрыёт Рэчы Паспалітай, але не цураўся дзеля асабістых мэтаў ўступіць у змову і з яе ворагамі. У 1790-х гадах біскуп Ігнацій канчаткова заблытаўся ў сваіх справах, трывала звязався з агентамі расейскага ўплыву ў Рэчы Паспалітай (атрымліваючы ад іх, у тым ліку, і матэрыяльную ўзнагароду), але пры гэтым дэклараваў сябе верным прыхільнікам караля Станіслава Аўгуста Панятоўскага. Між тым, калі ў 1794 г. патрыятычна настроеная шляхта на чале з Тадэвушам Касцюшкам падняла паўстанне за адраджэнне былой велічы Рэчы Паспалітай, то ні тое, ні другое Масальскаму ў заслугі не залічылася. Хутчэй, прама наадварот - фігура віленскага біскупа была для паўстанцаў сімвалам бязволля, прадажнасці, здрады інтарэсаў айчыны. Ігнат Масальскі як удзельнік, што мела месца раней, змовы з расейскімі ўладамі быў спачатку складзены ў турму, а затым частка паўстанцаў, натхніўшыся прыкладам французскай рэвалюцыі, задаволіла над ім «народны трыбунал», па выніках якога Масальскі быў павешаны. Між іншым, сам Тадэвуш Касцюшка выступаў за тое, каб памілаваць віленскага біскупа, і ён быў моцна засмучаны падзеямі, якія здарыліся.

Пасля гэтых бурных падзей, якія суправаджалі захоп Рэчы Паспалітай, пазіцыі каталіцкай царквы ў Літве сур'ёзна пахіснуліся. Расійская імператрыца Кацярына II, якая захапіла тэрыторыі ВКЛ, і зусім хацела ліквідаваць віленскае біскупства, але яно было адноўлена пры яе сыне Паўле I у 1798 годзе. Тым не менш, на працягу 4 гадоў біскупская кафедра заставалася без пастыра, а зямельныя ўладанні без гаспадара. Гэтым скарысталіся некаторыя свецкія землеўладальнікі, якія паспяшаліся купіць валоданні, чыя будучыня была тады вельмі нявызначная. Сядзібу Шыпяны далучыў да сваіх валадарстваў былы суддзя ваеннага трыбунала літоўскага Станіслаў Манюшка, які ўжо доўгі час валодаў вялікай часткай суседскіх земляў з цэнтрам у мястэчку Смілавічы. Пасля менавіта ў Шыпяны пераехала са Смілавіч частка вялікай сям'і Манюшкі падчас напалеонаўскага паходу 1812 года. Трое сыноў Станіслава Манюшкі ўступілі ў войска Напалеона, а тыя, хто быў яшчэ малы, каб ісці на вайну, а таксама жанчыны, адправіліся пажыць у Шыпяны. Магчыма таму, што тыя знаходзіліся далей ад праязных шляхоў і, адпаведна ад ваенных нягод. Хоць менавіта па лясных дарогах Ігуменшчыны наступала значная частка напалеонаўскага войска, але гэта адбывалася менавіта таму, што тыя самыя

Манюшкі былі іх праваднікамі! Яны ведалі ў гэтых месцах кожную дарогу і пераправу і дапамагалі французскім войскам знайсці найлепшы шлях наступу, а затым і адступлення.

Не глядзячы на вялікую колькасць нашчадкаў Станіслава Манюшкі (6 сыноў і 4 дачкі), усе валоданні гэтага роду ў выніку засталіся ў двух дочак аднаго з сыноў Станіслава - Аляксандра, філолага, выпускніка Віленскага ўніверсітэта. У шлюбе з Алінай Ржэвускай ў яго было дзве дачкі - Паўліна і Эрнэсціна. Дарэчы, род Аліны Ржэвускай па лініі яе бацькі меў цесныя сувязі з нясвіжскімі Радзівіламі, а па лініі маці напрамую паходзіў з роду Рдултоўскіх з мястэчка Сноў на Нясвіжчыне. Аляксандру ў год яго смерці (1836) было ўсяго 35 гадоў, і яго дачкі былі яшчэ ў зусім дзіцячым узросце, калі апынуліся спадчынніцамі вялікіх уладанняў Манюшкі. З-за гэтага з 1836 па 1850-ы год справамі маёнткаў Манюшкі, уключаючы Шыпяны, распараджаўся, прызначаны апекуном, сябар сям'і Яўстафій Прушынскі, уладальнік сядзібы ў Лошыцы пад Менскам, будучы менскі правадыр дваранства.

У 1850 годзе Паўліна і Эрнэсціна Манюшкі дасягнулі паўналецця і выйшлі замуж. Эрнэсціна нават за замежніка – італьянскага арыстакрата Джузэпэ Марціні-Бернардзі. А Паўліна засталася ў коле літоўскай шляхты, стаўшы жонкай Лявона Ваньковіча.

Буйны род Ваньковічаў з часоў Рэчы Паспалітай здаўна займаў розныя дзяржаўныя пасады ў Мінску, вакол жа Мінска былі сканцэнтраваны і іх асноўныя радавныя маёнткі, да якіх пасля жаніцьбы Лявона Ваньковіча дадаліся Смілавічы і Шыпяны.

Шыпяны ў часы пачатку сумеснага жыцця Леона і Паўліны былі сапраўды княжацкім маёнткам! І справа нават не ў тым, што некалі ім валодаў князь Масальскі, а ў тым, што нават будучы ў вонкавым кіраванні Яўстафія Прушынскага, яно дасягнула вельмі вялікага дабрабыту. У ліку яго маёмасці знаходзілася 180 коней, 200 кароў, 500 свіней, 580 авечак, 280 валоў і 345 пчаліных вуляў! Працавала ва ўсёй гэтай вялізнай гаспадарцы каля 800 чалавек - колькасць невялікага мястэчка! Вось які багаты пасаг атрымаў ад жонкі Леон Ваньковіч! А неўзабаве яны з жонкай заплацілі Эрнэсціне Манюшкі, якая з'ехала ў Італію, кампенсацыю за адмову ад сваёй долі спадчыны, і так сталі гаспадарамі ўсёй долі былога Смілавіцкага графства, якое некалі атрымаў Станіслаў Манюшка.

Да гэтага часу, аднак, Шыпяны пазбавіліся свайго храма. У 1839 годзе, пасля ліквідацыі царкоўнай уніі, была праведзена рэарганізацыя парафій, і Міхайлаўскі храм быў перанесены ў суседнюю вёску Верхмень, якая з гэтага часу становілася цэнтрам воласці. У Шыпянах на месцы царквы была пабудавана капліца, якая была знішчана ўжо пасля вядомых падзей 1917 года.

Леон Ваньковіч працаваў сусветным суддзёй і пасля даслужыўся да звання ганаровага сусветнага судзі Мінскага і Ігуменскага акругаў. Таксама ён атрымаў званне камер-юнкера расійскага імператарскага двара і тытул сапраўднага стацкага саветніка, што сведчыла аб яго выключна высокім становішчы ва ўсёй мінскай губерні. У Мінску Леон Ваньковіч быў ганаровым папачыцелем Марыінскай жаночай гімназіі, заснавальнікам першага мінскага камерцыйнага банка, членам Мінскага сельскагаспадарчага таварыства, а таксама на працягу 9 гадоў з'яўляўся правадыром дваранства Мінскага павета. Цікава, што ў апошняй пасадзе ён быў зацверджаны ў самы разгар антырасейскага паўстання ў Літве і Польшчы, у верасні 1863 года. Пазней па выніках гэтых падзей Лявон Ваньковіч быў узнагароджаны медалём "За ўціхамірванне польскага мецяжу».

Гэта кажа нам пра тое, што ён быў не проста дабранадзейны расейскім уладам падчас гэтых падзей, але і прама спрыяў пераследу і падаўлення атрадаў, у якіх прымала ўдзел, акрамя ўсяго, адразу шасцёра прадстаўнікоў яго ўласнага роду! Звесткі аб тым, што ў 1866 году Леон Ваньковіч атрымаў ад уладаў яшчэ і знак адрознення «За пазямельнае ўладкаванне дзяржаўных сялян» за ўдзел у царскіх рэформах, дае нам магчымасць сцвярджаць, што ў яго асобе расейскія ўлады мелі вельмі вернага свайго прыхільніка і служыцеля. Зрэшты, неабходна адзначыць, што Лявон Ваньковіч адзначыўся не толькі вернападданым служэннем расейскім уладам, але і справай для рэальнай карысці свайго краю. Магчыма, менавіта з гэтых меркаванняў ён і супрацівіўся таму, што здарылася паўстанне.

У Леона і Паўліны Ваньковічаў нарадзіліся дачка і трое сыноў, адзін з якіх памёр у юнацкім узросце. Спадкаемцамі маёнткаў прозвішча сталі сыны Павел Эдвард і Леон Дамінік. Пасля Ваньковічы падзялілі свае ўладанні паміж імі так жа, як некалі яны ўжо былі падзеленыя паміж сёстрамі Манюшка - Шыпяны атрымаў Павел Эдвард, а Смілавічы - Леон Дамінік.

Але да гэтага яшчэ пры жыцці Лявона Ваньковіча ў шыпянскай сядзібе адбылася вялікая перабудова. Быў пабудаваны новы прасторны сядзібны дом, складзены з дубовага бярвення, зроблены новыя пасадкі ў сядзібным парку, пабудаваныя шэраг новых сядзібных збудаванняў. У Шыпянах з'явіліся двухпавярховая стайня, вялікі свіран, сыраварня, традыцыйная для маёнтка пільня. У новай сядзібнай канюшні была ўладкованая найноўшая на той час сістэма вентыляцыі, каб вакол не было ніякіх непрыемных пахаў. Наогул жа ўсе праекты для новых пабудоў сядзібы, і нават некаторыя будаўнічыя матэрыялы, прывозіліся з Еўропы.

Некалькі наводдаль ад сядзібнай тэрыторыі для работнікаў маёнтка быў пабудаваны велізарны двухпавярховы дом, памерамі і якасцю будаўніцтва пераўзыходзілі тыя баракі, якія будавала пазней для калгаснікаў савецкая

ўлада. Як было згадана вышэй, колькасць работнікаў ў маёнтку Ваньковічаў было вельмі вялікае. У сядзібным доме ў Шыпянах была галерэя партрэтаў роду Манюшкі, старая бібліятэка, архіў, у якім захоўвалася дакументацыя знакамітых сялянскіх школ, адкрытых дзядзькам Паўліны Манюшкі Дамінікам ў суседніх з Шыпянамі сядзібах Радкаўшчыне і Пацічава.

Не глядзячы на тое, што дзеянні Лявона Ваньковіча падчас паўстання 1863 года маглі разглядацца яго родам як здрада, стаўленне да прозвішча яго сыноў было добрым. У 1903 году прадстаўнікамі ўсіх галін роду Ваньковічаў было створана «Установа ўзаемнай дапамогі». Гэта быў своеасаблівы радавы фонд, адной з асноўных мэт якога была дапамога прадстаўнікам прозвішча ў аплаце вышэйшай адукацыі, а таксама пры розных форс-мажорных абставінах. Кіраўніком савета гэтай установы стаў уладальнік Шыпян Павел-Эдвард Ваньковіч. Пры гэтым пасяджэнні савета праходзілі ў Мінску, у доме, які належаў іншай галіне роду Ваньковічаў. На гэтыя з'езды, якія праходзілі раз у два гады на дзень св. Пятра і Паўла. 29 чэрвеня збіралася да 60 прадстаўнікоў прозвішча, многія з іх былі з іншых мясцовасцяў літоўскага краю.

Падчас другой сусветнай вайны ў Шыпянах адбыліся трагічныя падзеі. Лясы, спакон веку якія акружалі вёску, сталі зручнай дыслакацыяй для савецкіх партызан. Спачатку яны не рабілі актыўных дзеянняў і не наносілі вялікіх нязручнасцяў немцам. Але вясной-летам 1942 года сталінскае кіраўніцтва вырашыла рэзка ўзмацніць ўсенародны супраціў нямецкім захопнікам і стварыла цэнтральны штаб партызанскага руху. У наваколле Шыпян з гэтай жа мэтай у лясы з унутраных абласцей Расіі былі перакінутыя спецыяльна навучаныя «народныя масы», якія і павінны былі займацца тут «ўсенародным супрацівам». Забеспячэнне гэтых «мас» было ўскладзена ўжо на сапраўдны народ, які ў гэты час спрабаваў выжыць у вёсцы ва ўмовах акупацыі, выплачваючы немцам немалыя ваенныя падаткі. Непасрэдна ў самі Шыпяны «народныя мсціўцы» совацца не адважваліся, бо там знаходзіўся паліцэйскі гарнізон. А вось у жыхароў суседніх вёсак яны забралі ўсю жывёлу. А ў давяршэнні ўсяго далі аднаму з жыхароў суседняй вёскі Туры адказнае партыйнае заданне: сабраць для іх па ўсёй вёсцы воз хлеба. За адмову ад такога ганаровага даручэння можна было дагадзіць у «сабатажнікі» і нават у «памагатыя акупантаў», таму селяніну нічога не заставалася, акрамя як адправіцца яго выконваць. Аднак, знайшоўся яшчэ адзін жыхар вёскі, які не гарэў жаданнем аддаваць свой хлеб савецкай радзіме, і паведаміў аб гэтым мерапрыемстве ў нямецкі гарнізон. Немцы воз з хлебам перахапілі, і ўваходзіць у становішча і шкадаваць чалавека, які збіраў хлеб для партызан не сталі. Яго павесілі на вялізным дубе ў сядзібным парку, які рос там, верагодна, яшчэ з часоў віленскіх біскупаў, і расце да гэтага часу...

У ваенны час у былой сядзібе Ваньковічаў, верагодна, як раз і размяшчаўся нямецкі гарнізон. За гэты сядзібны дом быў і знішчаны партызанамі альбо непасрэдна ў час вайны, альбо нават пасля яе.

Пасля вайны ўцалелыя сядзібныя пабудовы выкарыстоўваліся як жылыя дамы, але ў наступны перыяд усе яны апынуліся альбо кінутымі, альбо разбуранымі, нават не глядзячы на тое, што і сёння яны з'яўляюцца самымі лепшымі капітальнымі пабудовамі ў вёсцы.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь. [Электронны рэсурс]. – Режим доступа: <http://gosspisok.gov.by/?AspxAutoDetectCookieSupport=1>. – Дата доступа: 20.12.2022
2. Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Мінская вобласць. Кніга 2 / АН БССР. Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору ; рэдкал.: С. В. Марцэлеў [і інш]. – Мн. : БелСЭ, 1987. – 308 с.
3. Федарук, А. Т. Старадаўнія сядзібы Мінскага краю / А. Т. Федарук. – Мн. : Поліфакт, 2000. – 416 с.
4. Livejournal [Электронны рэсурс]. – Режим доступа: <https://dmitrij-kr.livejournal.com>. – Дата доступа: 20.12.2022.